

Memlûkler Döneminde Hint, Sind, Pencap ve Hicaz Arasındaki İlmî İlişkiler (648-922/1250-1517)

Scholarly Relations between India, Sindh, Punjab and Hijaz in the Mamluk Period (648-922/1250-1517)

Yazar: Yusuf b. Nasratullah Muhammad

Çeviri: Abdur Rahman Fuad

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye

Ph.D Student, Atatürk University, Social Sciences Institute, Department of Islamic History, İstanbul, Türkiye

fuadduab89@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-1571-6402>

Article Type / Makale Tipi

Tranlated Article / Çeviri Makale

DOI: 10.31591/istem.1359671

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 13.09.2023

Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2023

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2023

Cite as / Atıf: Yusuf b. Nasratullah Muhammad. "Memlûkler Döneminde Hint, Sind, Pencap ve Hicaz Arasındaki İlmî İlişkiler (648-922/1250-1517)". Çev. Abdur Rahman Fuad. *İstem* 42 (2023), 239-260. <https://doi.org/10.31591/istem.1359671>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem>

Memlûkler Döneminde Hint, Sind, Pencap ve Hicaz Arasındaki İlmî İlişkiler (648-922/1250-1517)¹

Öz

Her ümmetin düşünce ve ilim tarihi, onun şanını, büyüklüğünü ve gücünü yansıtır. Memlûk Sultanları döneminde Mısır ve Şam'da ilme ve âlimlere büyük önem verilirdi. Onlar ilmî teşvik edip ulemâyâ destek vermişlerdi. Değişik hayır kurumları tesis edip, ilmî teşvik etmişlerdi. Servetlerini; okullar, dergâhlar, câmiler ve medreselerin inşası için harcadılar. Bu kurumlar farklı alanlarda temayüz eden birçok âlimi barındırdı. Bu yönde atılan adımlar, çağdaş devletlerin hükümdarları tarafından özellikle Hindistan'da takip edildi. Hindistan'ın fethiyle başlayan süreç, Müslüman hâkimiyetinin sürmesi ve Hintlilerin İslâm'a girişi ile sonuçlandı. Böylece Hindistan âlimler, fıkıhçılar ve muhaddislerle dolup taşan bir ülke haline geldi. Bu âlimler, kendi liderleri ve sultanları tarafından da teşvik edildi. O dönemde bazı âlimler ilim arayışı için seyahatte bulundular. Değişik ilimleri tahsil edip tedris ettiler. Bu yolculuklar sonucunda Hicaz bölgesi, Hintli âlimlerin ve kendi hükümetlerinin kurduğu okulların, vakıfların ve dergâhların kurulduğu önemli bir bölge haline geldi. Bu faaliyetler Allah'ın rızasını kazanmak ve Peygamber'in "Bir insan ölünce, onun işlediği ameller kesilir; ancak üç şey devam eder: Sadaka-i câriye, insanların faydalandığı bir ilim ve kendisi için dua eden sâlih bir evlat" şeklindeki sözünü yerine getirmek amacıyla gerçekleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler dönemi, Hint, Sind, Hicaz Bölgesi, İlmî İlişkiler.

Scholarly Relations between India, Sindh, Punjab and Hijaz in the Mamluk Period (648-922/1250-1517)

Abstract

The history of thought and science of every nation reflects its glory, greatness and power. During the reign of Mamluk Sultans, great importance was attached to science and scholars in Egypt and Damascus. They encouraged science and supported the scholars. They had established various charitable institutions and encouraged science. They spent their wealth on the construction of schools, lodges, mosques and madrasas. These institutions hosted many scholars distinguished in different fields. The steps taken in this direction were followed by the rulers of contemporary states, especially in India. The process that began with the conquest of India resulted in the continuation of Muslim rule and the conversion of Indians to Islam. Thus, India became a country overflowing with scholars, jurists and muhaddithis. These scholars were also encouraged by their leaders and sultans. At that time, some scholars travelled in search of knowledge. They learnt and taught different sciences. As a result of these journeys, the Hijaz region became an important region where schools, foundations and dargahs were established by Indian scholars and their own governments. These activities were carried out in order to gain the pleasure of Allah and to fulfil the Prophet's words, "When a person dies, his deeds cease, but three things continue: Sadaqah al-jâriya, knowledge that people benefit from, and a righteous son who prays for him".

Keywords: Mamluk period, India, Sindh, Hijaz Region, Scientific Relations.

¹ Yusuf b. Nasratullah Muhammad, "el-Alakatü'l-ilmiyye beyne'l-Hindi ve's-Sind ve'l-Bencab ve bilâdü'l-Hicazi fi'l-asr'ül Memlûkî (648-922/1250-1517)", *Mecelletü Külliyyetü'l-Âdâb*, 31/123, (Ekim 2020), 1-27. <https://doi.org/10.21608/SJAM.2020.145555>

Giriş

Herhangi bir milletin fikri ve bilimsel tarihi, onun itibarını, gücünü ve yüceliğini temsil eder. Bu husus Memlûk Sultanlarının Mısır ve Şam'daki yönetimi için de geçerlidir. Memlûk Sultanları, ilim ve âlimleri teşvik etmek için kurulan vakıfları bu amaçla kullanıp âlimlere değer vermişlerdi. Medreseler, zaviyeler, câmiler ve kervansaraylar inşa etmek için büyük meblağlar harcamış; bu yerlerde birçok âlim, yazar ve fıkıh âlimi barındırmışlardı. Onlar bilim, astronomi, matematik ve tabii bilimler gibi alanlardaki gelişimine katkıda bulunup bu alanda zamanın diğer devlet liderleri tarafından takdir edilirdi. Özellikle erken dönemlerde (İslâm'dan hemen sonra) Müslümanlar tarafından fethedilen ve daha sonra İslâm devletlerinin yönetimine giren Hindistan, bu süreçte önemli bir rol oynadı. Bu bölge, bilim insanları, fıkıh âlimleri ve hadisçilerle dolup taştı ve kendi hükümetleri tarafından teşvik edildi. Buradaki âlimler, ilim arayışı için seyahat ederek ve çeşitli ülkeleri dolaşarak ilim tahsilinde bulundular. Hicaz bölgesi, Hindistan'dan gelen ulemâlar, kraliyet ailesi tarafından kurulan medreseler, câmiler ve zaviyelere ev sahipliği yaptı. Bu durum, Hz. Muhammed'in "*İnsan öldüğü zaman amellerinin sevabı kesilir, üç amel hariç: Sadaka-i câriye, yararlanılan ilim ve ebeveynine dua eden sâlih evlât*"² şeklindeki hadisine dayanmaktaydı.

Bu dönemde İslâm dünyasının birliği, ülkeler arası sınırların olmaması, pasaportlar veya vize gereksinimlerinin olmaması gibi faktörler âlimlerin, yazarların ve öğrencilerin seyahat etmelerini kolaylaştırdı. Ayrıca, Memlûk Sultanlarının kara ve deniz yollarının kontrolünü elinde bulundurması da bu hareketleri mümkün kılan diğer bir faktör oldu.

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı bu araştırma, Memlûk döneminde Hindistan, Sind, Pencap ve Hicaz arasındaki bilimsel ilişkilerin rolünü vurgulamayı amaçlamaktadır. Araştırmacı Hindistan, Sind ve Pencap bölgelerindeki İslâm'ın yayılmasını incelemek için anlatısal, tanımlayıcı ve analitik bir tarih metodu izledi. Bu metodolojiye göre olayları anlatıp betimlendi ve mevcut kaynaklar ve referanslar aracılığıyla analiz edildi.

1. İslâm'ın Hint, Sind ve Pencap Bölgelerine Yayılması

Emevîler döneminde Müslümanlar gözlerini Sind,³ Hind ve Pencap bölgesinin fetihlerine çevirmiştir. Özellikle Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik⁴ (86-

² Sahih-i Müslim, *el-Müsnedü's-şâhih muhtasar mina's Sunan*, Hadis no: 3088, s. 1631.

³ Sind, Hindistan, Kirman ve Sıcıstân arasında bulunan ve başkenti Mansûra olan bir bölgedir. Şehirlerinden biri Deybül'dür ve bu şehir Sind Nehri'nin kıyısında bulunur. Sâkinlerine "Sindî" denilir. Eski adı Sind'dir. Ayrıca, büyük Sind Nehri'nden aktığı toplamda beş nehri anlamına gelen "Pencâp" adıyla da anılır. Bu nehir, Sind b. Ham b. Nuh'a dayandırılır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, s. 16.

⁴ Velîd b. Abdülmelik, Emevî hanedanının en ünlü halifelerinden biriydi. Babasının ölümünden sonra

96/705-715) döneminde bu fetihler gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde, Irak vâlisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî, henüz 20 yaşına ulaşmamış yeğeni Muhammed b. Kâsım es-Sekaffî'yi zikredilen bölgeleri fethetmekle görevlendirdi.⁵ Bu konuda Haccâc b. Yûsuf, Muhammed b. Kâsım'a gerekli teçhizat, silah ve askerler vererek yardım etti.⁶ Bu destekle Sind ve Pencap bölgeleri fethedip Racpût Krallığı ile Kral Dâhir'i⁷ (bu kişi Müslüman fetihçiler için büyük bir sorundu) ortadan kaldırdı.

Deybül⁸ve Mültan⁹ (altın vadisi olarak da adlandırılır) şehirleri fethedildikten sonra Müslümanlar oradan bol miktarda altın ele geçirdi.¹⁰ Bu sayede Lahor (Kral Dâhir'in merkezi), Mekrân,¹¹ Kandehar,¹²Kandabil¹³ (Hindistan'ın öz diyârı) ve Mehrân Nehri¹⁴ kıyısında yer alan Rûr¹⁵ bölgesi de fethedildi. Bu durumu kanıtlayan Belâzürî, "Muhammed b. Kâsım, Rûr ve Bugrov'a gitmek istedi. (Ulaştığı sırada) oranın halkıyla karşılaştı. Onlar (yerli halk), Muhammed b. Kâsım'dan güven istediler. Sonra taleplerini bazı şartlar karşılığında- Müslümanların misafirperverliğini, rehberliğini ve yardımını- kabul edildi. (Daha sonra) buna uyacaklarına dair bir anlaşma sağlandı"¹⁶ gibi bir ifade aktarmaktadır.

Bahsedilen bölgeler dışında geniş bir krallığı ile büyük bir kaleye sahip olan Bamiyân (bugünkü Afganistan'da bulunan bir şehir) da fethedildi. Burada, yeryüzündeki Allah'ın tüm yaratıklarının kabartma olarak işlendiği bir altın ev bulunmaktadır. Burayı ziyaret edenler de vardır. Aynı yerde dağın altından üstüne kadar oyulmuş iki büyük heykel bulunmaktadır.¹⁷ Bu fetihden sonra binlerce Müslüman

→

yönetimi devraldı. Fetihler ve şehir inşaatlarıyla tanınan önemli bir halife olarak kabul edildi. Nâbih Sâkel, *Devleti-i Benî Ümeyye*, s. 96.

⁵ Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, s. 135.

⁶ Taberî, *Tarîhu'r Rusûl ve'l-Mulûk*, s. 118.

⁷ En güçlü Sind krallarından biridir. Babasından sonra Racput Krallığının başına geçti. Bu Kral, Muhammed b. Kâsım ile savaşlarda hep karşı karşıya gelirdi. Muhammed b. Kâsım, onu bir savaş sırasında öldürdü. İbnü'l İmâd, *Şecerât'üz Zeheb fî Ahbârî Min Zeheb*, s. III/189; Abdül Munîm en-Namar, *el-Müslimûna fi'l Hindî*, s. 129.

⁸ Sind'in şehirlerinden biri ve adı Deybül'dür. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II/439.

⁹ Hint alt kıtasında bulunan bir ülkedir. 'Altınlar Diyârı' olarak adlandırılır. Burada Hint toplumu tarafından saygı gösterilen ve ülkenin dört bir yanından ziyaret edilen bir put bulunur. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, V/221.

¹⁰ Mesûdî, *Murûc ez-Zeheb*, I/218.

¹¹ Bir Sind bölgesidir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, V/180; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 33.

¹² Zorla fethedilen meşhur Sind bölgesidir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/324.

¹³ Hint bölgesinin bir şehirdir. Bu şehir, bir valinin merkezi olarak bilinen "Nadah" adlı yerin merkezidir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, V/402.

¹⁴ Büyük İndus Nehri'nden ayrılan bir nehirdir. Araplar tarafından fethedildiği zaman bir komutana atfediliyor. Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 191.

¹⁵ Hint bölgesinde Mehrân Nehri üzerinde bulunan eski bir kasaba olup Sind krallarının merkezi idi. Sınırları Keşmir'e kadar uzanıyordu. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/391; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 79.

¹⁶ Belâzürî, *Fütuhu'l-Büldân*, s. 110; İbn Âsım el-Kûfî, *el-Futûh*, 881.

¹⁷ İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 177.

ulemâ Bamiyân şehirden çıktı.¹⁸ Ayrıca Bidha,¹⁹ Bîrun,²⁰ Bilyân, Delhi,²¹ Serendîp²² (Seylân), Kasdâr²³ da fethedildi. Bunların yanında Kanuz,²⁴ Kîkan,²⁵ Kuş,²⁶ Keşmir, Lahor,²⁷ Malabar²⁸ gibi diğer fethedilen bölgeler de yer almaktadır.²⁹

Emevî Devleti'nin çöküşü ve Abbâsîlerin iktidara gelmesiyle (132/749) halifeleri tarafından Hindistan'daki İslâm toprakları fetihlerle genişlemeye devam etti. Böylece Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde (136-158/753-774) Keşmir tamamen Müslüman hâkimiyeti altına girdi. Müslümanlar Mülta'nın kontrolünü de sağladılar.³⁰ Ayrıca Hindistan topraklarına yapılan Müslümanların seferleri devam etti. Halife el-Mehdî döneminde (158-169/777-785) Müslümanlar 159/770 yılında Barîd şehrini ele geçirip Buda heykelini yaktı. Bu fetihler, Abbâsî halifesi el-Mu'tasım Billah dönemine (218-227/833-842) kadar Kâbil, Keşmir ve Mülta arasındaki yerlerin ele geçmesine kadar sürdürüldü.³¹

Ancak Abbâsîlerin ikinci dönemindeki zayıflığı, Sind yöneticilerinin bağımsızlık kazanmasına yol açtı. Bölgede iki bağımsız emirlik kuruldu. Biri güneyde başkenti olan el-Mansûra ve diğeri kuzeyde başkenti olan Mülta emirliğidir. Sözü geçen bölgelerde istikrar sağlandı. Bilim ve medeniyet te gelişti. Ayrıca Abbâsî Halifeliğinin zorbalığından kaçanlar için (zikredilen emirlikler) bir sığınak oldu.³² Abbâsî halifeleri, ikinci dönemlerinde Sind bölgesinin yönetimini ihmal ettiler.

¹⁸ Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, s. 20.

¹⁹ Turan, Mekrân ve Mülta sınırları içinde geniş bir bölge olup Mehrân Nehri'nin batısında bulunmaktadır. Sâkinleri hayvancılıkla uğraşmaktaydı. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I/371.

²⁰ Deybül ilçesine bağlı bir şehir olup Sind vilayetinin bir ilçesidi. Günümüzde Hyderabad şehri olarak adlandırılan bir şehirdir. Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, s. 12.

²¹ Büyük ve önemli bir şehirdir ki Şihâbeddîn Ebü'l Muzaffer Muhammed b. Sâm el-Gûri tarafından fethedilmiş olup Memlûk Sultanı Kutbüddîn Aybek tarafından yönetildi. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/171; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 151.

²² Hint Okyanusu'nda büyük bir adadır. Rivâyete göre bu adada Hz. Adem (aleyhisselâm)'in ayak bastığına inanılan bir dağın bulunduğu inanılır. Bu dağa "Rahûn" denilir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/441; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 114.

²³ Hindistan'da Gazni yakınlarında meşhur bir bölgedir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/353; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 116.

²⁴ Hindistan'da, Kaç Nehri üzerinde bulunan ve Mülta vilayetinin parçası olan bir yerdir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, III/261; el-Bekrî, *Mu'cem mâ İste'cem*, s. 88.

²⁵ Sind'de el-Haris b. Murra el-Abdî tarafından fethedilen meşhur bir kasaba ve bölgedir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/511.

²⁶ Semerkand'ın şehirlerinden biri ve Hindistan topraklarında bulunan bir bölge olarak bilinir. Abbâd b. Ziyad tarafından fethedilen bir yerdir ve bu bölgeye "Küşey" denir. el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, IV/525; el-Bekrî, *Mu'cem mâ İste'cem*, s. 141.

²⁷ Hindistan'da, Keşmir'in güneyinde, Hindistan Nehri'ne akan Rai Nehri üzerinde ve vilâyetlerinden yoksun bir şehirdir. Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, s. 13; Muhammed Said Kâsım, *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindîyye ve's Sindiyye*, s. 118.

²⁸ Hindistan'ın ortasında bulunan büyük ve geniş bir bölgedir. Dünyanın dört bir yanına biber tedarik eden birçok şehri içerir. Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, s. 14.

²⁹ Hindistan'daki Müslüman fetihleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Belâzürî, *Fütuhu'l Büldân*, s. 201-205.

³⁰ Belâzürî, *Fütuhu'l Büldân*, 249.

³¹ Belâzürî, *Fütuhu'l Büldân*, 250.

³² Hasan İbrahim Hasan, *Tarih'ül İslâmi es-Siyâsî ve'd Dinî ve's Sekâfî ve'l İctim'a*, II/290.

Özellikle Halife el-Mutemid³³ 265/878'de Sind ile diğer civar bölgeleri Yakub b. el-Leys'e³⁴ devretti. Bunu, Irak'ın kontrolünü ele geçirilmemesi için yapılmıştı.³⁵

Gazneli Devleti döneminde (350-583/961-1187) Hindistan'ın fethi yeniden başladı. Cihat arzusu ve İslam'ın bayrağını yükseltme isteği, Gazneli Sultanları'nı fetihlerine teşvik eden en güçlü sebeplerden biriydi. (Bu sultanlardan) Sultan Mahmud'un sağlam bir Müslüman olması ve İslam'ı yayma arzusu taşıdığı bilinmektedir.³⁶ O, Horasan ve Sicistân'daki işleri tamamladıktan sonra Hindistan'daki Müslümanların durumunu anlayıp orayı fethetmeye karar verdi. On bin askeriyle sefere çıktı. 392/1002 yılında Peşâver'de Hindistan Kralı Caypal ile savaşmış onu yenilgiye uğrattı.³⁷

Peşâver'deki başarısından sonra Sultan Mahmud, Mültan'a doğru ilerledi. Mültan ise Hinduların en büyük ibadet merkeziydi. el-İstahrî buradaki Brahma putunu şöyle tanımlamıştı: "*Hindistan halkı bu puta taparlar. Hindistan'ın en uzak bölgelerinden, puta saygı göstermek için gelerek, her yıl bol miktarda para harcayarak yakınlık ararlar*".³⁸ Sultan Mahmud'un zaferleri ve fetihleri Hindistan'da devam etti. Bunun için yirmi sefer (kaynaklarda on yedi kez geçmektedir) düzenledi. (Bir seferinde) Sûmenât şehrinde meşhur Somnât Kalesi'ne girdi. Buranın tapınağında ki büyük put yerinden sökülerek (dört parçaya) ayrıldı. Hem de kale ve içindekileri ele geçirdi. Çünkü Somnât, Müslümanlara karşı en tehlikeli direniş ve saldırı merkezlerinden biriydi. Bu olay 416/1025 yılında gerçekleşti.³⁹

Sultan Mahmud'un ölümünden sonra (421/1030) oğlu Mesûd, Gaznelî Devleti'nin Hindistan'daki fetih politikasını sürdürdü. Daha fazla Hint toprağını Gaznelî Devleti'ne katmıştı.⁴⁰ Onun çabalarıyla Hint halkı İslâm'a dahil olup Sünnî İslâm'ı benimsedi. Ayrıca Gaznelilerden önce Müslüman tüccârlar, İslâm'ın Hindistan'a ulaştırmasında büyük bir rol oynadılar. Hindistan'da camiler inşa ettiler; ancak Hintlilerin İslâm'a olan ilgisi, Sultan Mahmud'un döneminde arttı.⁴¹

İslâm'ın Hindistan'da yayılmasında bir diğer sebep ise fıkıhçılar, vâizler ve (medreselerde) onların verdiği derslerdi. Onların yanında sufi âlimler ve seyahatleri de Hindistan'da İslâm'ın yayılmasına katkıda bulundu. Zamanla Hintliler Fars-

³³ Bu, Ebu'l Abbâs el-Mütevekkil b. Mütevekkil Alallâh olup annesi Rukiye'dir. 256-284/870-892 tarih arasında hüküm süren bir Abbâsî halifesidir. Muhammed Abdülazim Ebu Nasr, *ed-Devletü'l-Abbâsiye*, s. 187-199.

³⁴ Horasan'da Safâriyye Devleti'ni kuran ve Abbâsî Halifeliği ile kötü ilişkilere sahip olan kişidir. Daha fazla bilgi için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, X/146.

³⁵ Muhammed Mahmûd es-Sâdetî, *Tarihü'l Müslimîna fî Bilâdîl Hindi*, s. 305.

³⁶ Hasan Mahmûd, *el-İslâmü fî Âsiye'l Vesâtî Baynel Fütühaynîl Arabî ve't Türkî*, s. 260.

³⁷ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VII/524.

³⁸ el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 76.

³⁹ Utbî, *Tarih el-Yemenî*, 307; Usâm Abdurrauf el-Fakî, *Tarih'ül İslâmî fî Cünübi Âsiye fi'l Asr et-Türkî*, 137.

⁴⁰ İslâm Abdurrauf el-Fakî, *Tarih'ül İslâmî fî Cünübi Âsiye fi'l Asr et-Türkî*, 141.

⁴¹ Arnold, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, 314.

ça'yı öğrendi. Buraya gelen Pers ve Türk kökenli sûfler ve gezginler, Hindistan'da yerleşip (Farsça) dilin yayılmasına katkı sağlamışlardı. Bu husus ayrıca Urduca'nın gelişimine de katkılar sundu. Çünkü Urduca, Hintçe, Arapça, Farsça ve Türkçe'nin bir karışımıdır. Bu gelişmeler, Hint İslam devletleri olan Gurlu ve Memlûk Devleti'nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁴²

2. Hint-Sind Hükümdârlarının İlme ve Âlimlere olan İlgileri ve İki Kutsal Câmi ile İlişkileri

Hindistan'daki İslam ülkelerinin liderlerinin ilme ilgi göstermesi ve bilim adamlarına teşvik etmesi nedeniyle, ülke eğitim kurumlarıyla dolup taşmış durumdaydı. Câmiler, medreseler ve kütüphaneler gibi eğitim kurumları yaygın olup bölge binlerce âlim yetiştirmiştir. Bu dönemde âlimler, tarihçiler ve seyyâhlar zikredilen bölgelerde dikkat çekmiştir. Yâkût el-Hamevî, Sind hakkında "*Sind ahâlisinin çoğu Hanefî mezhebine bağlıdır*", Deybül hakkında "*râvilerden bir grup bunu ona atfetmişlerdi*" ve Brahmanâbâd hakkında "*bir grup (âlim) ilim uğruna bu şehri terk etti*" demiştir.⁴³

el-Kalkaşendî, Lahor şehrini "*Birçok insanın çıktığı hayır dolu bir şehir*"⁴⁴ olarak tanımlarken İbn Havkal şehrin sakinlerinin Kuran'a ve ilme büyük bir ilgi gösterdiklerini, yedi farklı kıraat tarzını takip ettiklerini, fıkıh alanında bilginler yetiştirdiklerini ve edebiyatla ilgilendiklerini belirtmiştir.⁴⁵ el-Mukaddesi de "*Sind bölgesindeki insanların çoğunun Ehl-i hadîs olduğunu ve aynı zamanda (orada) Şii İsmâiliyye topluluklarının bulunduğunu*" ve onlar, haydi, hayır işleri yapın diye ezanda çağrı yaparlar ve ikamette övgüde bulunurlardı. Ülkelerinde Hanefî fıkıh mezhebinden âlimler eksik olmaz.⁴⁶

Hindistan, ardı ardına gelen İslam devletleriyle sürekli ilişkisi olan İslam ülkelerinden biriydi. Mısır Memlûk Devleti o zamanın en güçlü İslam devleti olduğundan dolayı, tabii ki Kutsal Mekke ve Medine üzerinde hakimiyetlerini kurmuşlardı. Hindistanlı bazı âlimler, diğer Müslümanlar gibi hac ve umre yapmak zorundaydılar, bu nedenle Kutsal Mekke ve Medine'ye gidip bir müddet burada kalmaktaydılar.

Hindistan, Arap-İslam fetihlerin başlangıcından itibaren İslam'ın yayılması ve halkının İslam'a girmesiyle birlikte Kutsal Mekke ve Medine ile sıkı bir ilişki içinde oldu. Bu ilişkiler gelişti ve zamanla büyüdü. Bu ilişkiler, Memlûk Sultanlar

⁴² Muhammed Abdülazim Ebu Nasr, *Tarih'ül Müslimîn ve Hadâ ratuhum fî Bilâdil Hindi ve's Sindi ve'l Pencap*, 312.

⁴³ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, III/5.

⁴⁴ el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, II/911.

⁴⁵ İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, 178.

⁴⁶ el-Makdisî, *Ahşeni't-tekâşim fî ma'rifeti'l-Ekâlim*, s. 231.

döneminde (648-923/1249-1517) zirveye ulaştı. Memlük Devleti'nin Kutsal Mekke ve Medine üzerindeki gözetimi altında Hindistan'ı yönetmiş birkaç Müslüman hanedanlık bu dönemde ortaya çıktı. Bu Müslüman hanedanlarından Gurlu Devleti⁴⁷ (603-689/1206-1290), Halaciler⁴⁸ (686-720/1290-1320), Tuğluk hanedanı⁴⁹ (720-799/1320-1396) ve (Hindistan'ı ele geçirip üç yüzyıl boyunca yöneten) Bâbürlüler'dir.⁵⁰ Bâbürlüler döneminde bazı emirlikler Delhi yönetiminden çıkıp bağımsızlıklarını ilan ettiler. Özellikle Bengal, Gucerât ve Dekkan gibi bağımsız emirlikler öne çıktı.⁵¹ Bahsi geçen emirlikler, Hicaz ve diğer İslâm bölgeleri ile bilimsel ilişkilere sahiptiler. Ayrıca bu emirliklerin sultanları, iki kutsal yerin (Mekke ve Medine) entelektüel hayatının zenginleşmesine katkıda bulunmaya devam etmekteydiler.⁵²

Hint âlimlerinin Mekke ve Medine'deki bilimsel çalışmalarına katkısı Memlük döneminden önce başlamıştı. Onlar, Mekke ve Medine'ye zaten çok önceden giderlerdi. Basralı Ahmed b. Muhammed Ebû'l Fevâris⁵³ (ö. 331/943) ve Mekkeli muhaddis İbrahim b. Muhammed Dübeyli (ö. 391/1001) gibi Hindistanlı âlimler, o zaman Mekke ve Medine'ye ziyaretlerde bulundular. Ayrıca Hindistan İslâm devletlerinin sultanları, Mekke ve Medine için bağış yapmaktaydılar. Onlardan adil Gurlu ve Hindistan hükümdarı Bahaeddin Muhammed Melik el-Guri ve'l Hind⁵⁴ (ö. 600/1202) Mekke'deki sülilere bol miktarda bağışlar yapmaktaydı.⁵⁵

Bunun etkisi sadece Mekke ve Medine'de görülmemiş; aynı zamanda Mısır, Şam ve diğer İslâm ülkelerinde de görülmekteydi. Bununla birlikte Hindistan ulemâ cemiyeti, Mekke'nin ilmî ve dinî statüsü, hac ve umre ibadetlerine olan bağlılıkları, kutsal Kâbe'nin başında durup hizmet etmeleri gibi çeşitli faktörlerden dolayı Mekke ve Medine'ye çok sayıda âlim/ulemâ göndermekteydiler. Mekke ve Medine'nin sahip olduğu kültürel ve bilimsel atmosferlerinde diğer İslâm ülkelerinden olduğu gibi fıkıhçı, hadisçi, kıraatçı, hâkim, imam, kıraat hocaları, tarihçi,

⁴⁷ Hindistan'ın el-Gur ülkesine atfedilir. Hindistan'ı fetheden ve oradaki Feyruz Kalesi'ni ele geçiren Muhammed el-Guri lakaplı Muizzüddîn b. Sâm tarafından kurulmuştur. Muhammed Mahmud es-Sadeti, *Tarih'ül Müslimîna fî Şihhi'l Kârrati'l Hindiyeye*, s. 207.

⁴⁸ Nesepleri çoğunlukla Türklere dayandırılır, ancak bazıları onları Moğollarla ilişkilendirir. Onların en ünlü hükümdarlarından biri Celalettin Firûz Şah ve oğlu Alaeddin'dir. İkisi de cihat ve fetih için kararlıydılar ve İslâm'ı yaymaya çalıştılar. Abdül Munîm en-Namar, *el-Müslimîna fî'l Hindî*, 228.

⁴⁹ Bu insanlar, Pencâp bölgesinden Çağatay asıllı Türklere'dir. Delhi'de Sultanlığı güçlendirip eski ihtişamını yeniden tesis etti. Tuğluk'un ardından gelen oğlu Fahrettin'in (Muhammed b. Tuğluk olarak adlandırıldı) hükümeti, ilim tahsilatına daha fazla önem verdi. el-Sadeti, *Tarih'ül Müslimîna fî Şihhi'l Kârrati'l Hindiyeye*, I/150-158.

⁵⁰ es-Sîrufî, *Nüzhetü'n Nüfûsî ve'l Ebdâni fî Tavârî hi'z Zamân*, II/397, III/819.

⁵¹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, III/339.

⁵² Suyûtî, *Buğyetü'l Vuât*, III/119.

⁵³ İbn Hallikân, *vefayâtü'l Ayân*, I/933.

⁵⁴ Gurlu devletinin ikinci güçlü sultanı ki Moğollarla savaşıp onları mağlup etti. İbn Hallikân, *vefayâtü'l Ayân*, I/141; Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâli*, III/713.

⁵⁵ İbn Fahad, *İthâfu'l Varî bi-İhbâri Ummü'l Kurâ*, II/57.

metin yazarları ve hâtipler gibi kişiler buraya akın etmesine neden oldu.⁵⁶

2.1. Hint Hükümdarlarının İki Kutsal Cami ile İlgili İlmî Faaliyetleri

Hint yöneticiler, Kutsal Mekke ve Medine’de okulların (Kitâtîb),⁵⁷ medreselerinin, zâviyelerin,⁵⁸ ribâtların⁵⁹ ve vakıfların inşasına katılarak bu kutsal yerlerde eğitim hayatının gelişimine katkıda bulundular. Hindistan kralları da aynı şekilde, Kutsal Mekke ve Medine’deki bilimsel hareketin canlanmasında etkili bir rol oynadılar. Kendileri de bu bilgiyi okuyan, takip eden ve destekleyen entelektüellerdi ve dolayısıyla bilimsel yaşamın canlandırılmasının ve temel ihtiyaçların ve unsurların sağlanmasının önemini fark ettiler. Bu maksatla ilimle uğraşan ve en önde gelenlerden biri ise Bengal⁶⁰ Sultanı Azam Şah Gıyaseddin b. İskender Şah Şems (ö. 814/1411)’dir. Ayrıca, Bengal Sultanı Muhammed b. Münzir (ö. 837/1433) de ilime büyük bir katkı yapmıştır.⁶¹

Hint Kilberci⁶² Sultanlığı’ndan kimseler⁶³, Alâeddîn Muhammed el-Buhârî el-Hindî gibi bazı ulemâdan ders alırlardı.⁶⁴ Bazıları çocuklarını iki kutsal mescitte bulunan Arap âlimleri ve diğerlerinden ilim öğrenmeleri için gönderiyorlardı.⁶⁵

2.2. Mekke-Medine’de Hint ve Sind İlim Merkezleri: Bengal Gıyâsiyye Medresesi

(Daha önce belirttiğimiz gibi) Hint kralları ve Müslüman sultanları, Mekke’de Pencâp Kütüphanesi ve Gurlu Kütüphanesi gibi okullar, medreseler, zâviyeler ve vakıflar inşa ettiler. Ayrıca Bengalit Ghayathi Okulu gibi birçok okul kurmuşlar-

⁵⁶ en-Naîmî, *ed-Dârisü fî Târihi’l Madârisi*, I/130.

⁵⁷ Bu, çocukların Kur’an’ı ezberlemeleri dışında okuma ve yazma becerilerini kazandıkları ilk aşamadır. Ahmed Fuad el-Ahvânî, *et-Terbiyet’ü fi’l-İslâm*, 78.

⁵⁸ Bu, bir şehrin farklı bölgelerinde küçük binalardan oluşan yapılar veya küçük camilerdir. Müslümanlar burada beş vakit namazlarını kılarlar ve ibadet ederler. Ayrıca, sûflerinin dinî derslerin yapıldığı yerler olabilirler. Abdüllah Abd ed-Dâim, *et-Terbiyet’ü İbrû’t Tarih*, 162.

⁵⁹ Tekil- erbita’dır. Enfâl süresi 60. ayette (ribât’ın manası) “Ey mü’minler! Düşmanlarınıza karşı bütün imkânlarınızı seferber ederek kuvvet hazırlayın ve beslenmiş, *eğitilmiş savaş atları* yetiştirin. Böylece, Allah’ın düşmanlarınızı, sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutun“. Sonra Ribât’ın düşmanın sınırlarını koruyan savaşçıları için bir üs olduğuna inanıldı, savunma ve cihad için kullanılıyordu. Ancak zamanla, Ribât’ın işlevi, maneviyat, sıkıntı çekme ve tasavvuf pratiği için kullanılan Sûfler tarafından kullanılmaya dönüştü. Ayrıca, Ribat hizmetleri sosyal ve kültürel bir buluşma yeri haline geldi. Râci Sühreverdi, *Avarifü’l-Maarif*, s. 183-192; Abdüllah Abdü’l Dâim, *et-Terbiye*, 63.

⁶⁰ Sind’de bazı yöneticilerin karargâh olarak seçildiği büyük bir şehirdir. el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, I/499.

⁶¹ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, II/313; Abdül Munîm en-Namar, *el-Müslimûna fi’l Hindî*, 319.

⁶² Umman ile Çin arasında, Hindistan’ın en büyük şehirlerinden biri ve merkezinde Bombay şehri bulunmaktadır. el-Hamevî, *Mu’cemü’l-Büldân*, III/553.

⁶³ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, III/273.

⁶⁴ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, III/273.

⁶⁵ Mübârekpûrî, *Ricâlü’s Sindî ve’l Hindî*, s. 21.

dır.⁶⁶ Bengal Gıyâsiyye Medresesi, Bengal Sultanı Gıyaseddin Azam Şah tarafından Mekke’de inşa edilmiştir. Bu olay, Hindistan yöneticinin Mekke’ye, Yemenli Yakut el-Gıyâsî isimli elçiyle birlikte büyük bir hediye göndermesiyle gerçekleşmiştir. Hediyein içeriğinde not olarak mezkûr sultanın Mekke’de bir okul inşa etme niyeti ve okul için bir vakıf oluşturma arzusu bulunmaktadır. Yakut el-Gıyâsî, Kabe’nin yanında iki bitişik ev satın aldı ve okulu bu alanda inşa etmek için bu yerleri satın aldı. Bunun yanı sıra Mekke valisi Hasan b. Acelân’dan⁶⁷ iki bahçe satın alıp medrese adına tahsis edildi. Medresenin inşaatı 814/1411 tarihinde tamamlandı. Daha sonra ise eğitim dönemi başladı.⁶⁸

Bu medresede dört farklı mezhepten fıkıh dersleri veriliyordu. Mekke’de dört kadı tarafından dersler işlenirdi. O dönmedeki kadılar şunlardır: Şafî mezhebinden Kadı Cemaleddin Muhsin b. Abdullah b. Züheyra,⁶⁹ Hanefî mezhebinden Kadı Şihabüddîn Ahmed b. Ziya el-Mehdî,⁷⁰ Mâlikî mezhebinden Kadı Takiyuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hasanî el-Fâsî⁷¹ ve Hanefî mezhebinden (Hanbelî Kadı olabilir) Kadı Sirâceddîn Abdul Latif b. Ebi’l Fath el-Fâsî’dır.⁷² Gurlu Sultanlar, Tuğluk hanedanı ve Memlûkler gibi farklı Müslüman hükümdarlar tarafından bu medreseye ayrıca bağışlar tahsis edildi. Mezkûr medrese beş bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm hocalar ve dört kadı içindi. Diğer üç bölüm ise öğrencilere ayrılmıştı. Bu öğrenciler arasında Şafî mezhebinden 10, Hanefî mezhebinden 20, Mâlikî mezhebinden 10 ve aynı sayıda Hanbelî mezhebinden toplam 60 öğrenci bulunmaktaydı.⁷³

Beşinci bölüm, üç kısma ayrılır. Toplam 10 erkek için yurt olarak ayrılan iki bölüm; okulun yapı ve mimari işlerine ayrılan bir bölüm de burada yer almaktaydı. Medresenin iç-işlerine yardım için beş yüz dinar karşılığında bir ev de bağış yapıldı.⁷⁴ Mekke’de bulunan bu medresede hocalık görevi üstlenen önemli zatlar şunlardır: Abdülkadir b. Muhammed el-Fâsî el-Malikî el-Hanbelî⁷⁵ (ö. 827/1424) ve Muhammed el-Celâl Ebû’s-Saadet.⁷⁶ Öğrenciler arasında İsmail Lahorî, İslâm ed-

⁶⁶ Hasan İbrahim Hasan, *Tarih’ül İslâm*, s. 4,151.

⁶⁷ 779/1396 tarihinde, Memlûkler döneminde, Mekke’nin emiri oldu. Ayrıca, kardeşi Şerif Ahmed’in ölümünden sonra Hicaz’ın tümünde Sultan’ın vekiliydi. Beş çocuğu oldu ve 30 yıl boyunca yönetimi sürdürdü. 829/1425 yılında vefat etti. İbn Hallikân, *vefayâtü’l A’yân*, III/324.

⁶⁸ İbn Tegrî, *el-Münhil’üs Sâfi ve’l Mustevfi b’dal Vefî*, I/391.

⁶⁹ Sübkî, *Tabakatü’s-Şafiiyyeti’l-Kübra*, s. III/261.

⁷⁰ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, III/183.

⁷¹ Muhammed Mahmûd Ebû Zehra, *Tarihü’l Mezâhib’il İslâmiyye*, 589.

⁷² Mübârekpûrî, *Ricâlû’s Sindi ve’l Hindî*, 48.

⁷³ İbn Fahad, *İthâfu’l Varî bi-İhbâri Ummü’l Kurâ*, 486.

⁷⁴ Sahâvî, *Vecizül Kelâm fiz Zeyli alâ Düvel el-İslâm*, II/1075.

⁷⁵ Zaviye şâzeliyye’nin kurucusu ve Büyük Saray’da yer alan bir âlim olarak tanınır. İslâm’ın direği, Arifelerin tacı olarak anılır. Daha fazla bilgi için bkz. İbn Hallikân, *vefayâtü’l A’yân*, IV/119; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, XV/819.

⁷⁶ Mübârekpûrî, *Ricâlû’s Sindi ve’l Hindî*, 72.

Deblî, Ebû Ata es-Sindî gibi önemli isimler de yer almıştı.⁷⁷

Bunun yanında Bengal Sultanı Gıyaseddin, Medine’de aynı adı taşıyan (Bengal Gıyâsiyye Medresesi) bir medrese daha yaptırmıştı. Bahsi geçen Sultan, veziri Hacı İkbâl’i sadakalarla birlikte Medine valisi Camaz b. Mansûr’a⁷⁸ hediyeler gönderdi. Ayrıca vezirine Medine’de Bâb es-Selâm yakınında antik kale yerinde ‘Hint Hükümdar Medresesi’ni inşa etmeye emretti.⁷⁹ Aslında, bu yer bazı prenslerin ikametgâhıydı. Daha sonra satın alınca hükümdar Gıyaseddin’e devredildi. Bu öyle bir medrese ki burada fıkıh, tefsir, Kur’ân, tevhîd, nahîv, dil ve diğer bilimlerin yanı sıra Hz. Muhammed’in hayatıyla ilgili siyer dersleri de verilmekteydi.⁸⁰

2.3. Mekke Kilberciye Medresesi

830/1426 yılında, Mekke’deki Şefa Kapısı’nın (Mescid-i Harâm’ın kapılarından biri) yakınında Mekke emiri el-Şerif Bereket b. Hasan el-Hasânî’nin yerleştiği yerde Kilberci Sultanı Şihâbeddîn b. Mağâzî Ahmed Şah el-Gûri’nin⁸¹ emriyle Kilberciye Medresesi inşa edilmiştir. Bunun inşaatı 831/1427 yılına kadar devam etti. İbn Fahad, bu yıl hakkında şöyle söyler: “Burada Hintliler Kilberci medresenin inşaatına başladılar ve yıl boyunca devam ettiler. Vakıflar tarafından bağışlar yapıldı. Şeyh Alâeddîn el-Buhârî el-Hindî bu medresenin hem hocası hem de yöneticisi oldu. Burada dört mezhebe dayalı fıkıh dersler verilmekteydi.”⁸² Medresenin meşhur müderrislerinden Şeyh Celâlettin Abdülvâhid Murşidi, burada ders veren hocalardan biriydi.⁸³

Mezkûr medresenin meşhur âlimlerinden biri Abdülvâhid b. İbrahim b. Ahmed el-Mülkî el-Hanefî’dir (ö.838/1434).⁸⁴ Ayrıca, Beytü’l-Mukaddes ulemâsından Nâsîrüddîn el-Mukaddesî (ö. 840/1436) Mekke’ye geldiğinde bir süre çocukları bahsedildiği medresede eğitti. Hem de bu süre zarfında her gün on kıraatçı yetiştirmek için çalıştı. Bazı Hintliler de Mekke’ye gelip bu medresede ilim tahsil ettiler. Eğitimleri tamamlayıp daha sonra hocalık görevi için Hindistan’a döndüler. Cömertli Kilberci hükümeti, Mekke’deki öğrenci ve hocaların ihtiyaçlarını karşılamak

⁷⁷ Kutbî, *Fevâtül Vefayât*, V/589.

⁷⁸ Bu kişi, Muhanna ailesinin prenslerinden biriydi. Medine şehrinin yönetimini devraldı. Sultan en-Nâsir Muhammed b. Kalayûn’un saltanatı sırasında Medine’nin emiri olarak görev yaptı. İbn Hallikân, *vefayâtü’l A’yân*, II/293.

⁷⁹ es-Semhûdî, *Vefâü’l-Vefâ*, I/703.

⁸⁰ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, VI/349.

⁸¹ Bu kişi, Şihâbeddin Muhammed b. Sâlim olarak biliniyordu. Hindistan’ın tamamının Müslüman olmasını hayal ediyor ve Sultan Mahmud’un fetihlerini tamamlamayı umuyordu. Gurlular Devleti’nin kurucusuydu. Birçok cephede savaştı ve zafer kazandı, ancak namaz kılarken Şiiler tarafından suikaste uğradı. Kilberciye şehri, Dekan bölgesinde yer almaktadır. İbnü’l Esîr, *el-Kâmil*, XV/213; İbn Tegri, *en-Nücümü’z Zâhera*, XV/129.

⁸² İbn Fahad, *İthâfu’l Varî bi-İhbâri Ummü’l Kurâ*, IV/24.

⁸³ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, V/92.

⁸⁴ Sahâvî, *ed-Devu’l Lâmi’i*, VII/23.

için maddi ve mutelif hediyeler göndermekteydi. Fıkıhçı Alâeddin el-Buhâri, Kilberci hükümeti tarafından kendisine bağlı öğrenciler ve diğerler için gönderildiği maddi desteği dağıtma konusunda emrolundu. Bilginlere de hediyeler ve armağanlar verirdi. Ayrıca Kilbercilerden Muhammed b. Kazar Celâlettin Ebû'l Mezher tarafından (ö. 837/1433) Mekke'de büyük bir medrese (Mekke Bengal Medresesi) kuruldu. Bu medresenin meşhur hocalarından biri de İbrahim b. el-Kâsım el-Kikânî (ö. 851/1447) idi.⁸⁵

2.4. Medine Kilberciye Medresesi

Kilberci Sultanı Şihâbeddin b. Mağâzî Ahmed Şah Gûri tarafından Medine'de Câfer b. Yahyâ el-Bermekî'nin evinin yerine inşa edilen medrese (838/1434) Kilberci Medresesi olarak bilinmektedir.⁸⁶ Bu medresenin yanı sıra Mescid-i Nebevî için çok sayıda fener gönderildi.⁸⁷ Ayrıca, öğrencilere ve öğretmenlere yiyecek, içecek, giyecek, barınma, kırtasiye gibi farklı malzemeler temin edildi. Okulun bir yöneticisi, öğretmenleri, belletmenleri ve kitapların saklanması için bir kütüphanesi vardı.⁸⁸ Bu kurum için çadır, banyo odaları, depo ve dükkanları satın alıp vakfediliyordu. Yüzlerce öğrencinin eğitim gördüğü bu medresede her yıl Sultan Kilberci tarafından öğretmenler ve öğrenciler için 1,500 dinar harcanmaktaydı.⁸⁹ Bunun yanında yetim çocukların eğitimine yönelik bir kütüphane kuruldu. Hafızlık yapan öğrenciler için özel hocalar atanmıştı. Hem de öğrencilere maddi yardımı ile kâğıt, kalem, mürekkep ve hokka gibi ihtiyaçlar karşılanmıştı.⁹⁰ Bütün bunlar, Hintli Müslümanların Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti'ne verdiği önemi gösteren bir işarettir.

2.5. Mekke Halaç Medresesi

Mekke'nin meşhur medreselerinden biri Ümmü Hânî kapısı yakınında Hintli Mahmud b. Mugis el-Halacî⁹¹ tarafından inşa edilen Halaç Medresesi'dir. Bu medrese için o kadar bağışlar yapıldı ki bunların sorumluluğunu üstlenen Miftâh el-Habeşi el-Kemâli bir kısmı zimmetine geçirdi. Bundan dolayı bu zat 877/1482 yılında vefat edene kadar cezalandırıldı. Öte yandan, medresenin meşhur öğretmenleri arasında Hint asıllı Rebî b. İbrahim b. Ali el-Keykâni el-Bağdadi ve Zekeriya b. Atiye el-Sindâni'yi (ö. 810/1407) bulunmaktadır ki onlar Sind'den Harizm bölgesi-

⁸⁵ Muhammed b. Kazar, Tuğluk Hanedânının en önemli padişahlarından ve hukukçularından biridir. el-Sadeti, *Tarih'ül Müslimîna fî Şibhi'l Kârrati'l Hindiyeye*, I/147.

⁸⁶ Sahâvî, *Vecizül Kelâm*, II/498.

⁸⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XXI/383.

⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, I/1596.

⁸⁹ Sahâvî, *et-Tuhfetul Latife Fi Tarihil Medineti's Şerife*, I/161.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII/169.

⁹¹ Hind alt kıtasındaki Mandu bölgesinin prenslerinden biriydi ve dürüstlüğü ile ünlüydü. Birçok okul inşa etti ve birçok hayır kurumuna bağış yaptı. el-Sadeti, *Tarih'ül Müslimîn*, I/148.

ne, oradan ise Mekke'ye gidip ders vermişlerdi.⁹²

2.6. Mekke Kenbâyiyye Medresesi

Kenbâiye Sultanı⁹³ Gıyaseddin Muhammed Şah tarafından 866/1461 yılında Mekke'de Kenbâiye medresesi inşa edildi. Bu medrese zengin vakıflar tarafından desteklenmekteydi. Öğretmen atanmasının yanında maaşlar da vakıflar tarafından temin edilirdi. Sufi ve fakir kimseler için ayrı ayrı yerler tahsis edildi. İbn Fahad'ın ifade ettiği gibi bu medrese kiraya veren bir yer olarak kullanıldı ve medresenin hâlâ devam ettiği belirtilmektedir.⁹⁴

3. Mekke ve Medine ile Hint ve Sind'in Bağlantıları

Sultanlar ve Hindistan kralarının rolü sadece Mekke ve Medine'de okulların inşa edilmesiyle sınırlı kalmadı, aynı zamanda geniş bir bilimsel hareketin yaşandığı birçok medreseyi inşa ettiler. Bilginler ve hükümdarlar tarafından bu medreselerde durdurulan kitap koleksiyonları da bu koleksiyonların içinde yer aldı. Bunlar arasında en önemli ve tanınmış medreseler ise Raşit Medresesi, Rebîa Medresesi, el-Müsvire Medresesi, el-Muzî Medresesi, el-Ufuk Medresesi, el-Hûri Medresesi, el-Hint Medresesi⁹⁵ ve Mâlikî mezhebine ait öğrencilere fıkıh dersleri veren Said el-Hindî'nin adını taşıyan medresedir.⁹⁶ Bunların dışında Medine'de Ribât-ı Vekâletü'l Cezireyn gibi farklı ribâtlar bulunmaktaydı. Zikredilen rîbatta birçok âlim, fakîh ve hadisçi eğitim görmüştü.⁹⁷

Hindistan hükümdarları, Mekke'de ribâtlar inşa edip katkıda bulundular. Kilberci Sultanı Şihâbeddîn b. Mağâzî Ahmed Şah Gûri tarafından Mekke'de büyük bir ribât inşa edildi. Vakfedilen mallar, bu ribât için tahsis edildi. Sözü geçen vakıflar için kütüphaneler yerleştirildi ve kütüphanelerdeki kitaplar halkın hizmetine sunuldu. Bu kütüphaneler, ünlü kitaplar ve önemli eserleri içeriyordu, bu da onların bilimsel önemine işaret ediyor.⁹⁸ Öte yandan, İran asıllı Bengal yöneticisi Şah Şuca, Gıyaseddin el-Emîr el-İrkûhî olarak bilinen Muhammed b. İshak el-Sirâci'ye Safâ'nın karşısında bir ribât inşa etmekle görevlendirdi ve vakfedilen mallar zikrolunan vakıfa tahsis edildi. Orada şu şekilde bir yazılı taş bulunuyordu: "*Kurumun şartı gereği, Mekke'de yaşayan fakirler, Müslüman olmayan yabancılar, Hindistanlılar ve diğerlerinin yanı sıra Mekke'de konutu olmayanlar burada ikamet edebilir-*

⁹² Sübkî, *Tabakatü's-Safiiyyeti'l-Kübra*, XXIII/137.

⁹³ Bilhari Krallığı'nın içinde halıçlarda bulunan bir yerdir. Hümeyrî, *er-Revzü'l Mü'târ*, 496.

⁹⁴ İbn Fahad, *İthâfu'l Varî bi-İhbâri Ummü'l Kurâ*, IV/432.

⁹⁵ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, V/289.

⁹⁶ el-Fâsî, *el-İkdu's-Semîn fî Tarihi'l Beled'il Emîn*, IV/104.

⁹⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rîfeti düveli'l-mülûk*, III/319.

⁹⁸ el-Fâsî, *el-İkdu's-Semîn fî Tarihi'l Beled'il Emîn*, I/410.

ler".⁹⁹

Vakfın içinde büyük bir kitap koleksiyonu bulunan bir kitaplık oluşturdu. Bu kitaplık, kitapların güvenliği için bir görevli tarafından korunan bir kasa ile donatılmıştı. Böylece hırsızlık, kayıp ve hasara karşı korunabiliyordu. Ayrıca, kitapların ciltlerinin isimlerini tablolara yazdı ve bunları mevcut dizinle karşılaştırdı. Günümüzdeki envanterle benzer şekilde kayıp kitapları takip etti. Ayrıca görevlinin mezkûr görevler dışında kütüphanenin bakımı- tozdan temizliği, ödünç verme konusunda dikkatli olunması ve emaneti sağlamak için gerekli güvencelerin sağlanması- da yapıyordu. Bu şartlar, kütüphanenin hasardan ve hırsızlıktan korunmasına yönelik en iyi yöntemlerinden bazıları olarak kabul ediliyordu.¹⁰⁰ Medine'de pek çok hayır işleriyle meşhur olan Mescid-i Nebevî'nin hizmetkârlarından Hintli hizmetçisi Reyhan Medine'de bunlar gibi iki Ribât daha kurdu.¹⁰¹

4. Medreselerde Hintçe ve Sindce Eğitimi

Arapça, okullarda ve medreselerde tüm öğrencilerin öğrenim diliydi. Bu durum, İslam dünyasında tamamen bütünleşmiş bir kültürel birliğin oluşmasına yardımcı oldu. Öğrencilere farklı bölgelerde özgürce dolaşma ve âlimlerden bilgi edinme fırsatı tanıdı. Bu, bilgi arayışı olarak bilinen seyahat ederek öğrenme uygulamasını Hindistanlı öğrenciler de dahil olmak üzere pek çok öğrenci yürüttü.¹⁰²

Ders halkalarında önemli olan adabın bir parçası, öğrencinin ayaklarını konseyde uzatmaması, öğretmenin yanına oturmak için diğer öğrencileri geçmemesi, kimseye gülmemesi veya konuşmamasıydı. Bazı öğretmenler, öğrencilerini ders sırasında not almaktan men ettiler çünkü bu durumun öğrencilerin dikkatini dağıtabileceğini düşündüler. Diğerleri ise not almayı serbest bıraktılar. Öğretmenin, öğrencileri arasında ayırım yapmaması, hepsine kendi çocukları gibi davranması gereken bir görevdi.¹⁰³ Çoğu öğretmen, ders sırasında sultanlar, prensler, liderler ve diğer önemli kişiliklerin selamlanması için ayağa kalkmaktan kaçınırdı. Bu, bilime ve statülerine olan saygılarını göstermek içindi. Ayrıca, bilginlerin önünde dengeli bir şekilde oturmayı tercih ederlerdi ve bilim insanının konumuna uygun bir şekilde davranmayı önemserlerdi.¹⁰⁴

5. Çeşitli Bilim Dallarında Hint ve Sind'in Meşhur Âlimleri

Mısır Memluk Devri'nde İslam dünyası büyük bir bilimsel canlanma yaşadı

⁹⁹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, III/257, 303.

¹⁰⁰ el-Fâsî, *el-Ikkdu's-Semîn fî Tarihi'l Beled'il Emîn*, VIII/240.

¹⁰¹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, IX/191.

¹⁰² Ebu en-Nasr, *el-Evkâf fî Bağdâdı fî'l Asrı'l Abbâsî es-Sânî*, 56.

¹⁰³ Sahâvî, *et-Tuhfetul Latife*, II/161.

¹⁰⁴ Münir Uddin Ahmed, *Tarih et-tâlim ve'l mekânetü'l İctimâiyye*, 62.

ve bu, özellikle Hindistan ile Hicaz bölgesi arasında bir tür bilimsel ilişkilerin oluşmasına neden oldu. Söz konusu dönemde Hindistan'dan gelen birçok âlim din, dilbilimsel, edebî, fıkhi, deneysel ve diğer alanlarda büyük başarılar elde ettiler. Örneğin, Mahmud b. Muhammed el-Makrî,¹⁰⁵ dilbilim, mantık ve edebiyat gibi konularda üstün bir yeteneğe sahip olup Hindistan'da uzmanlık görevi üstlendi.¹⁰⁶

Mahdum b. Burhaneddin el-Hindî el-Ahmedâbadî, dilbilgisi ve retorik alanlarında ün kazanmıştır. O, öğrencilere evinde dersler verip evini âdeta bir okula dönüştürdü.¹⁰⁷ Fahreddin b. İzzeddin es-Sindî¹⁰⁸ dilbiliminde uzmanlaşmış bir âlim olarak bilinirken Muhammed b. Tâc el-Hanefî de astronomi ve kelâm alanlarında temayüz etmiş bir kişi olarak bilinir.¹⁰⁹ Öte yandan, Minketü'l Hindî¹¹⁰ ünlü bir doktor olurken Farac Ebû Rûhu's Sindî ise finans ve hesap konularında uzman biriydi. Bu nedenle para değişimcileri, mali işlerde etkili olan güvenilir ve güvenli oldukları bilinen Sind tüccarlarına sadece paralarını emanet ederlerdi.¹¹¹

Mekke'deki Hintli hadis âlimleri arasında Fazl b. Ahmed b. Mansûr el-İsfahânî el-Mansûrî, ilk etapta Bağdat'a gitmişti. Orada bir süre dersler verip Mekke'ye geçmişti. Onun gibi sonradan Mekke'ye geçenler ise Mekhûl b. Ömer b. Ebû Abdullah el-Sindî el-Şâmi, İmam ve hadis âlimi Menkih Ebû'l Kâsım el-Mendi el-Muhaddis'tir.¹¹² Böylece Hindistanlı âlimler, İslâm dünyasında saygın bir konuma sahip olup dinî ve diğer önemli bilim dallarının öğretimi konusunda ün kazanmışlardır. Mekke'de bu âlimler yerli insanlara ve hacılara fıkıh, Kur'an okuma, hadis, tevhid, dilbilim, nahiv (Arapça dilbilgisi) ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda eğitim vermişlerdir. Özellikle 'Beni el-Diyâ'¹¹³ olarak bilinen Hindistanlı aile fıkıh ve fıkıh usûlü alanında üstün bilgiye sahipti. İsmi geçen ailenin kökeni Diyâ ed-Dîn lakaplı Muhammed b. Muhammed b. Said b. Ömer b. Ali el-Hindî el-Hanefî'ye (ö. 780/1377) kadar uzanır. Bu zat önce Medine'de eğitim gördü. Daha sonra ise Mekke'de ikamet ederek Hanefî mezhebine göre fıkıh dersleri verirdi. Muhammed b. Muhammed bilgili, erdemli, öğretici ve ilkelerinde seçkin bir kişi olup Arap diline ve

¹⁰⁵ Doğuştan bir Sindî olan Makrîyle babası ilgilendi. Kuran okumayı severdi. Bunun üzerine ilim tahsilatı için Mekke ve Medine'deki iki kutsal camide eğitim gördü. İbnü'l İmâd, *Şecerât'üz Zeheb fî Ahbârî Min Zeheb*, III/371.

¹⁰⁶ el-Bağdâdî, *Tarihi Bağdâdî*, X/219.

¹⁰⁷ Münir Uddin Ahmed, *Tarih et-tâlim ve'l mekânetü'l İctimâiyye*, 62.

¹⁰⁸ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, VIII/15.

¹⁰⁹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, V/222.

¹¹⁰ Tıp biliminde uzmanlığı ile ünlü bir filozoftu. Tedavi konusundaki becerileri harikuladeydi ve Hint bilimlerine hakimdi. Ayrıca Hintçe ve Farsça dillerini çok iyi biliyordu. İbn Ebû Usaybia, *Uyunü'l-Enba fî Tabakati'l-Etbbâ*, 294.

¹¹¹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, VIII/15.

¹¹² İbn Hallikân, *vefayâtü'l A'yân*, V/581.

¹¹³ Memlûk Sultanları döneminde Mekke'nin en ünlü Arap ailelerinden biri olan Diyâ oğulları, uzun süre yargıyı devraldı. İbnü'l İmâd, *Şecerât'üz Zeheb*, III/341.

ilkelerine de hakimdi.¹¹⁴

Sirâc el-Hanefî olarak bilinen Ömer b. Muhammed Ebû Bekir el-Malikî¹¹⁵ dâhil olmak üzere pek çok âlim ve Mescid-i Harâm'a komşu olan kişiler, Muhammed b. Muhammed'den eğitim almışlardı. Bu aile sanki Mekke'deki fıkıh tedrisini miras olarak almıştır. Bir Hanefî olarak bu zat kadılık görevi de yapmaktaydı.¹¹⁶ Fıkıh konusuna büyük bir ilgi gösterip alanda derin bir bilgi birikimi edinmiştir. Müftü oluncaya kadar Mescid-i Haram ve Bengal Medresesi'nden Hanefî fıkıh üzerine ders almıştı. el-İzz ve en-Nuri adına evlilik sözleşmeleri de temsil etmiştir. Daha sonra Mekke'nin ilk Hanefî kadısı olarak bağımsız görevini 803/1400 yılına kadar sürdürdü.¹¹⁷ Ondan ilim kazanan Mekkeliler arasında el-Kadı es-Şâfi Ahmed b. Muhsin b. el-Helâl Ebû's Saadet¹¹⁸ te vardı. Mekke'de yetim ve mazlumların geçiminden sorumlu olduktan sonra mabet ve diğer işlerin idaresine getirildi.

Bu (Beni el-Diyâ) aileden Ahmed b. Muhammed b. Şihâb din ile dil bilimleri ve yargıda büyük rol oynayan biri idi. Hukukçu, dilbilimci ve el-Beyan'ın yazarı İbnü'd Diyâ olarak bilinen Ahmed b. Muhammed (ö. 854/1454) yargıda babasını ve ardından kardeşini temsil etmiştir. Bunun yanında Mescid-i Harâm'da hocalık yapmıştır. Öğrencilere fıkıh, dilbilim, şiir ve Arapça dilbilgisi konularında ders vermişti.¹¹⁹ Onların dışında Mekke'ye seyahat eden Hindistanlı âlimlerden Şeyh Ebû Nasr Abdurrahman b. Ali es-Sindî bütün Hindistan'ı dolaşıp ardından Horasan ve Irak'a gitmişti. Son olarak Mekke'ye gelip Bengal medreselerinde hadis alanında hocalık yapmıştı.¹²⁰

Öte yandan, Mescid-i Haram dahil olmak üzere Mekke halkına ders veren meşhur Hintli kıraatçılar arasında Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Sindâni (ö. 849/1457) gelecektir.¹²¹ Onun yanında Ebû'l Muzaffer Ahmed b. İsmail el-Kasderî tefsir ve kıraat ilminde şöhret kazananlar arasındaydı. Kasder-i Hindiyye (ö. 871/1478) ile anılan bu zât 1478'de yabancılar için *Tâcû't-Terâcim* adlı bir tefsir yazmıştı.¹²²

Hadis ilmi, faziletli ilimlerin en iyilerindedir. İslam hukukunun kaynaklarından biridir. Bu yüzden Hadis ilmi çalışması, büyük ölçüde destek ve ilgi görmüştür. Buna ilgi duyanlar, hassasiyet ve araştırma konusunda ün yapmış büyük hadis alimlerinden ders almak için İslam ülkelerini dolaşırlardı. Özellikle hadislerin sa-

¹¹⁴ Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, 189.

¹¹⁵ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, IX/131.

¹¹⁶ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, IX/132.

¹¹⁷ el- Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*, III/389.

¹¹⁸ İbn Asâkir ve İbnü'l-Cevzi ondan rivayet etmiştir. İbn Hallikân, *vefayâtü'l A'yân*, I/199.

¹¹⁹ İbn Teğzî Verdî, *el-munhil'us safi ve'l Mustevfi b'dal Vefî*, II/182.

¹²⁰ el-Fâsî, *el-Ekdü's Semîn*, I/198.

¹²¹ el-Fâsî, *el-Ekdü's Semîn*, II/291.

¹²² Mübârekpûrî, *Ricâlü's Sindî ve'l Hindî*, 401.

hih olup olmaması konusunda uzmanlık alana sahip olmak onlar için önemlidir.¹²³

Hadis ilmi, Hindistan'daki âimlerin büyük ilgisini çekti ve bu ilimde mâhir olmak isteyenler için sultanlar ve prensler tarafından seyahat özgürlüğü sağlandı. Hadis âlimleri, hadisleri dinlemek ve aktarmak için seyahatin büyük önem taşıdığına inanıyorlardı. Yüzlerce Hintli hadis âlimi, Mekke'ye gelerek hadisleri dinlemek ve büyük âlimlerden ders almak için ziyaret ederlerdi. Onlardan Ebû Muhammed Abdullah Delhi, Herat ve Gazne şehirlerine seyahat etmişti. Ardından Mekke'ye geldikten sonra uzun bir süre burada kalıp çeşitli alanlarda uzmanlaşmıştı.¹²⁴ Bunun yanında Ebû Muhammed Ebû'l Feth Nasr b. İbrahim el-Kunji (ö. 821/1418) hadis üzerine birçok kitap yazmıştır. Bu kitaplar arasında üç ciltten oluşan "*el-Mesned'ü fi'l Hadîs*" adlı eser oldukça önemlidir.¹²⁵

6. Arap Kökenli Hint ve Sind Ulemâları ve Rolü

Memluk döneminde Hindistan ile Hicaz ve diğer İslam ülkeleri arasındaki bilimsel ilişkileri inceleyen kişi, kökenleri Arap olan Hintli bilginlerin sayısının dikkate değer olduğunu görecektir. Bu bilginler, kültürel hareketi zenginleştirmekte önemli katkılarda bulundular. Arap Müslümanların Hindistan, Sind ve Pencap'a yerleşmesi ve Arap kabilelerinin bu bölgelere göç etmesinin ardından birçok kişi çeşitli alanlarda uzmanlaştı. Örneğin, dönemin Arap kökenli Hintli âlimlerinden Şeyh Yusuf b. Ahmed Gucerâtî el-Hüseynî (ö. 889/1484) meşhur âlimlerinden biri idi. Irak'a seyahat edip daha sonra Mekke'ye giderek Haremeyn'e yerleşmişti. Fıkıh usulü konusunda eserler yazmıştı. Eserler arasında "*el-Ganimet'ü fi Uşûl'ül Fıkhi, Tabakâtü'l Fukahâ ve el-Muit fi Şerhi'l Vesî't*" gibiler çok önemlidir.¹²⁶ Diğer bir örnek ise Şeyh Yusuf b. Abdullah et-Tamîmî el-Enşârî el-Akberâbadî (ö. 911/1505)'dir. O da ilim ve tarikat alanlarında ilk önce Mekke'de, daha sonra Medine'de faaliyetler göstermişti. Hadis, fıkıh ve tevhid konularında tanınmış eserlere sahiptir. Samimi ve iffetli bir kişiliği vardı. 911/1505 yılında vefat etmiştir.¹²⁷

Arap kökenli Hintli âlimler arasında Mescid-i Nebevî'de ders veren kişi ise Hankah köyünde doğan Şeyh Ferîdüddîn b. Kütbüddîn b. Halil el-Umarî'dir. Halife Ömer'in soyundan gelen Umarî, ilim tahsili için Tabaristan'a seyahat etti. Medine'deki Mescid-i Nebevî ve Kûba Mescidi'nde dersler verdi. Buradan memlekete döndükten sonra Ganj Nehrinde boğulup vefat etti (ö. 906/1500).¹²⁸ Fakih, Mu-

¹²³ Sübkî, *Tabakatü's-Şafiyyeti'l-Kübra*, V/351.

¹²⁴ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, IX/98.

¹²⁵ İbn Salâh, *Muqaddimetü İbni's-Şalâh*, s. 3.

¹²⁶ el-Fâsî, *el-Ekdü's Semîn*, II/183.

¹²⁷ İbn Teğzî Verdî, *el-munhil'us safi ve'l Mustevfi b'dal Vefi*, III/381.

¹²⁸ Ganj Nehri, Hind Yarımadası'nın en büyük nehirlerinden biridir. Himalayalar'dan doğup Bangladeş'te sona eriyor. Uzunluğu 2.510 km ve havza alanı ise yaklaşık 957,00 km'dir. el-Sadeti, *Tarih'ül Müslimîn*, 5.

haddis ve Ferâiz âlimi Kadı Ziyaeddin b. Süleyman b. Selûni el-Osmâni el-Ardî bir diğer âlimidir. Hz. Osman'ın soyundan gelen kayda değer bir âlimdi.¹²⁹ Gucerât'a seyahat edip Mekke'ye ulaştı. Hac yaptıktan sonra değişik yerlere ilim yolculukları yaptı.¹³⁰ Şeyh Kebîrüddîn b. İsmail b. Mahmûd el-Hüseynî el-Neccâr (sonra el-Mültañî) ise Arap asıllı Hintli saygın bir âlimdi. Bağdat, Medine ve son olarak Mekke dahil olmak üzere çeşitli İslâm ilim merkezlerine seyahat etti. Semâuddîn el-Mültañî olmak üzere birçok öğrenci, onun derslerinden faydalandı. Şeyh Kebîrüddîn (ö. 825/1422)'in Mescid-i Harâm'daki dersleri çok etkili ve yaygın idi.¹³¹

Hintli âlimler arasında yer alan ve Mekke ve Medine'de yerleşik olanlar arasında usûlü'l-fıkh (Fıkhın kaynaklarını ve bunlardan hüküm çıkarma yöntemlerini inceleyen bilim dalı) önemli bir ilgi alanıydı. Bu alana hakim olan âlimlerden Ebu'l Az b. Ataullah el-Hindî ve Şeyh Hakkâri olarak bilinen Vahit b. Ahmed b. Nasır el-Burhânî başlıca kimselerdi. Vahit b. Ahmed, Mekke ve Medine'de hocalık görevi üstlendi. Ayrıca vakıf işlerini yönetip Medine'de kadı olarak görev yaptı. Bu âlimler kıraat, tefsir, fıkıh usulü ve aritmetik alanlarında öğrencilere ders verdiler.¹³² Hintli âlimler Mekke ve Medine'de çocukların eğitimi konusunda da önemli adımlar atmıştı. Memlûkler Devri'nde Mekke ve Medine'de geniş bir ölçekte çocukların eğitimi ve terbiyesi için plan yapıldı.¹³³

Hintli âlimlerden Muhammed el-Hindî el-Haneffî¹³⁴ (ö.729/1387) Hintli çocukları eğitti. Ayrıca, Mekke'de çocukları terbiye eden Hintli Meki b. Süleyman el-Saltapûri de bu alanda öne çıkan âlimlerden biri olmuştu.¹³⁵ Bu âlimlerden bir kısmı dilbilimi, edebiyat, şiir, dilbilgisi ve retorik gibi dil ve edebiyat alanlarında hakim idi. Bunlardan Abdurrahman b. Ali el-Gucerâtı, kendisi konuşkanlığı ve edebi yönü ile tanınmaktaydı.¹³⁶ Ayrıca Ahmed b. Muhammed b. el-Şihâb el-Hindî el-Haneffî (ö. 828/1424) dilbilgisi, sarf, edebiyat, matematik ve hesap konularında bir uzmandı.¹³⁷

Mekke'de kitap kopyalama işiyle uğraşan bazı Hintliler de vardı. Bunlardan biri Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Sirhindî'dir. Bir diğer örnek ise Necîbüddîn Akbarâbâdî'dir (ö. 790/1388) ki ilim, fıkıh ve hadis'te birçok eser yazmıştı.¹³⁸ Bazı Hintliler, kitapları kopyaladıktan sonra satıyorlardı. Öğrencilerin

¹²⁹ Rahman Ali Sâhib, *Tezkîret'ü Ulamâ-is Sind*, 299.

¹³⁰ es-Sâmîrânî, *Ulamâ-il Arabi fî Şibhi Kârretü'l Hindiyye*, 355.

¹³¹ Rahman Ali Merhum, *Tezkîret'ü Ulamâ-il Hind*, 987.

¹³² es-Sâmîrânî, *Ulamâ-il Arabi fî Şibhi Kârretü'l Hindiyye*, 291.

¹³³ Rahman Ali Merhum, *Tezkîret'ü Ulamâ-il Hind*, 893.

¹³⁴ Muhammed Câfer Hüseyin, *Bahrül-Ensâb*, 381.

¹³⁵ Sahâvî, *Vecizül Kelâm*, I/283.

¹³⁶ el-Fâsî, *el-Ekdü's Semîn*, I/413, 414, 415.

¹³⁷ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, II/159.

¹³⁸ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, I/94.

ve bilginlerin ellerinde alışveriş yaptığı kitap hazineleri bulunuyordu. Muhammed b. Ömer el-Gucerâtî Safa Kapısı yakınında büyük bir kitaplığa sahipti ve çoğunu kendi el yazısıyla yazdığı belirtiliyor.¹³⁹

Hindistan'ın âlimleri ve hükümdarları, Müslüman Mısır Memlûk Sultanları ve onların Mekke ve Medine'deki valileri tarafından büyük bir hoşgörüyle karşılandı. Onlara (Hindistan'dan gelenlere) değer verildi, saygı gösterildi, cömertçe karşılandı ve teşvik edildiler. Bu durum, birçok Hintlinin Mekke'nin Kâbe ve Medine'nin Mescid-i Nebevî civarında yerleşmesine yol açtı. Hindistan genelindeki insanlar, Kâbe ve Mescid-i Nebevî'de çeşitli roller üstlendiler. Örneğin, inşaat işinde olan Hintlilerden biri bu mesleği Mekke'de icra etmiştir. Bu kişilerden biri Hüseyin b. Ömer el-Kalipûri 860/1143 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁰

Bu bilginler, öğrenciler ve hükümdarlar tarafından ziyaret edilen ve Müslüman dünyasındaki bilimsel ilişkilerin güçlenmesine ve gelişmesine katkıda bulunan Mekke ve Medine'nin kutsal bölgelerine olan ticari, kara ve deniz yollarının Memlûk Devleti'nin kontrolü altında olmasıyla sağlanmıştır. Bu yollar, o dönemde hükümdarlar, bilim insanları ve öğrenciler tarafından sıkça kullanılıyor ve bilim ile bilim insanlarının teşviki destekleniyordu. Ayrıca İslam dünyasındaki ülkeler arasında özgürce seyahat etme imkanı sunuyordu.

Sonuç

Bu araştırma ilk olarak Hindistan'ın önemi ve İslâm'ın orada nasıl yayılıp kök saldığını açıklamaktadır. Daha sonra Gaznelilerin Hindistan'ı fethetme ve İslâm'ı yayma rolünü vurgulamaktadır. Bunun yanında Hindistan'da ortaya çıkan devletleri özellikle Gurlu, Tuğluk ve Halaç Hanedanlarının Mısır ve Şam'daki Memlûk Devleti ile iş birliği yaparak ilmin ve âlimlerin yayılmasına nasıl katkı sağladıklarını göstermektedir. Ayrıca Hintli yöneticilerin Mekke ve Medine'deki medreselelerin, câmilerin ve zaviyelerin inşasına nasıl katkıda bulduklarını da vurgulamaktadır.

Diğer yandan, bu araştırma Hintli âlimlerinin diğer Müslüman âlimler gibi Mekke ve Medine'deki kutsal camilere giderek eğitim aldıklarını ve bu süreçte çok sayıda ilim öğrendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bazı Hint âlimlerinin yargıçlık ve fıkıh konularında uzmanlaşarak Mekke'de önemli görevler üstlendikleri belirtilmektedir. Öte yandan Memlûk sultanları döneminde Hicaz bölgesindeki bilimsel rönesansta Arap asıllı Hintli âlimlerin rolüne işaret edilmektedir.

Hindistan, Sind, Pencap ve Keşmir ülkelerinin İslâm tarihi ve medeniyetinde önemli bir rol oynadığı ifade edilmekle birlikte, Hindistan'daki Müslümanların ta-

¹³⁹ Sahâvî, *ed-Devu'l Lâmi'i*, III/188.

¹⁴⁰ el-Fâsî, *el-Ekdü's Semîn*, I/511.

rihi ve medeniyetine katkılarına vurgu yapılmaktadır. Eğitime yapılan maddî ve manevî destekle önemli çalışmaların yapılacağı, yapılan çalışmalarla İslâm medeniyetinin insanlığa sunacağı önemli katkılara dikkat çekilmiş, Müslümanların birlikteliği söz konusu olduğunda etnik köken ve ırkın önemli olmadığına yanı sıra ilim öğrenmek için engel ve mesafelerin önemli olmadığına da işaret edilmiştir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Belâzürî. *Fütuhu'l-Büldân*. Maktabatü'l-Îmân, Kahire, 1993.
- el-Bağdâdî. *Tarihi Bağdâdî*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- el-Bekrî. *Mü'cem mâ İste'cem*. Maktabetü Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- el-İstahrî. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. Leiden, 1906.
- el-Kalkaşendî. *Şubhu'l-A'sâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ*. Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire, 1977.
- es-Semhûdî. *Vefâü'l-Vefâ*. Muhammed Muhiyuddin (thk.), Dârü İhyâ-üt-Türâs, Beyrut, 1987.
- Fâsî. *el-Ekdü's Semîn fi Tarihi'l Beled'il Emîn*. Ömer Tedmîri (thk.), Dârü'l-Kütübü'l Arabî, 1985.
- Hümeyrî. *er-Revzü'l Mü'târ*. Cilt-II, Dârüs Sirâc, Beyrut, 1980.
- İbn Âsim Küffî. *el-Futûh*. Dârü'n-Nedvetî Cedide, Beyrut, y.y.
- İbn Ebû Usaybia. *Uyunü'l-Enba fi Tabakati'l-Etîbba*. Dârü's Sekâfat, Beyrut, 1981.
- İbn es-Sîrufî. *Nüzhetü'n Nüfûsî ve'l Ebdâni fi Tavârî hi'z Zamân*. Hasan Hâbeşî (thk.), Dârü'l-Kütübi'l Mısıriyye, Kâhire, 1970.
- İbn Fahad. *İthâfu'l Varî bi-İhbâri Ummü'l Kurâ*. Abdülkarim Ali (thk.), Mekke, 1919.
- İbn Hacer el- Askalânî. *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*. Dârü'l-Kütübi'l Mısıriyye, Kahire, 1988.
- İbn Hallikân. *Vefayâtü'l A'yân*. İhsân Abbâs (thk.), Dârü İhyâ-üt-Türâs, Beyrut, 2006.
- İbn Havkal. *Şûretü'l-arz*. Leiden, 1906.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Dârü'l Hadîs, Kahire, 1411.
- İbn Salâh. *Mukaddimetü İbni's-Şalâh*. Maktabatü'l Mütenevvi, Kahire, yy.
- İbn Tegzî Verdî. *el-munhil'us safi ve'l Mustevfi b'dal Vefî*. Dârü'l-Kütübi'l Mısıriyye, Kahire, 1971.
- İbn Übeyk ed-Devdâr. *Kenzü'd Durari ve Câmî'ul Gurari*. Dârü'l-Kütübi'l Mısıriyye, Kahire, 1972.
- İbnü'l Esîr. *el-Kâmil fi't-Tarih*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbnü'l İmâd el-Hanbelî. *Şecerât'üz Zeheb fi Ahbâri Min Zeheb*. Maktabatü'l Kuds, Kahire, yy.
- Makdisî. *Ahşeni't-tekâsîm fi ma'rifeti'l Ekâlim*. Beyrut, 1906.
- Makrîzî. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. Dârü'l-Kütübi'l Mısıriyye, Kahire, 1326.
- Mesûdî. *Murûc ez-Zeheb*. Dârü Sadr, Beyrut, yy.
- Naîmî. *ed-Dârisü fi Târihi'l Madârisi*. Cafer Hüseyinî (thk.), Maktabatü'l Enver, Dimesşk, 1980.
- Râci Sühreverdî. *Avarifü'l-Maarif*. Maktabatü Sekâfati Diniyye, Kahire, 2008.
- Sahâvî. *ed-Devu'l Lâmi'i*. Dârü Maktabatü'l Hayât, Beyrut, 1987.
- Suyûtî. *Buğyetü'l Vuât*. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim (thk.), Kahire, 1971.
- Sübkî. *Tabakatü's-Şafiyyeti'l-Kübra*. Dârü's Sekâfati Diniyye, Kahire, 2008.
- Taberî. *Tarîhu'r Rusûl ve'l-Mulûk*. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim (thk.), Dârü'l Ma'arîf-Mısır, Kahire, 1977.
- Utbî. *Tarih el-Yemenî*. Maktabatü Sekâfati Diniyye, Kahire, 2006.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. Dârü Sadr, Beyrut, yy.
- Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Dârü'l Hadîs, Kahire, 1411.

Yorum Kaynakları

- Abdül Munîm en-Namar. *el-Müslimûna fi'l Hindî*. Dârü Beyne Küteybe, Kahire, 1971.
- Ahmed Fuad el-Ahvânî. *et-Terbiyet'ü fi'l-İslâm*. Dârü'l Ma'arîf-Mısır, Kahire, yy.
- es-Sâmîrânî. *Ulamâ-il Arabi fi Şibhi Kârretü'l Hindiyiye*. Vizâretü'l Evkâf el-İrâkiyye, Bağdad, yy.
- Hasan Ahmed Mahmûd. *el-İslâmü fi Âsiye'l Vesâtî Baynel Fütûhaynil Arabî ve't Türkî*. Kahire, 1975.
- Hasan İbrahim. *Tarih'ül İslâmi es-Siyâsî ve'd Dinî ve's Sekâfi ve'l İctim'a*. Maktabtü'n Nahda el-

- Misriyye, Kahire, 1987.
- İsâm Abdurrauf el-Fakî. *Tarih'ül İslâmi fî Cunûbi Âsiye fi'l Asr et-Türkî*. Dârü'l Fikri'l Arabî, Kahire, 1975.
- Muhammed Abdülazim Ebu Nasr. *ed-Devletü'l-Abbâsiye*. Maktebetü Nevâbigül Fikrî, Kahire, 2009.
- Muhammed Abdülazim Ebu Nasr. *Tarih'ül Müslimîn ve Hadâ ratuhum fî Bilâdil Hindi ve's Sindi ve'l Pencap*. Dârü'l Âin, Kahire, 2002.
- Muhammed Câfer Hüseyin. *Bahrül-Ensâb*. Haydarâbâd, 1404.
- Muhammed Mahmûd Ebû Zehra. *Tarihü'l Mezâhib'il İslâmiyye*. Kahire 1971.
- Muhammed Said Kâsım. *Mu'cemü'l-Büldân el-Hindiyye ve's Sindiyye*. Dârü's Sekâfat, Kahire, 2015.
- Mübârekpûrî. *Ricâlü's Sindi ve'l Hindî*. Dâü'l Ensâr, Kahire, yy.
- Münir Uddin Ahmed. *Tarih-üt Ta'lim inda'l Müslimîn*. Riyad, 1981.
- Nebîh Nâkel. *Devleti-i Benî Ümeyye*, Dârü İbn Haldûn. Beyrut, 1997.
- Rahman Ali Merhum. *Tezkîret'ü Ulamâ-il Hind*. Matbaatü İ'sa'l Bâbi el-Halebî, Kahire, 1950.
- Rahman Ali Sâhib. *Tezkîret'ü Ulamâ-is Sind*. Haydarâbâd, 1411.
- Tomas Arnold. *ed-Davetu ilal İslâm*. Hasan İbrahim Hasan (çev.), Dârü'n Nahdati Misriyye, Kahire, 1971.